

ישיבת הר עציון בית מדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

הפטרת השבוע

סידרת שיעורים ע"י הרב יהודה שביב

הפטרת משפטים

ראש לכל המשפטים - מצוות החירות (ירמיהו ל"ד, ח-כב, ומוסיפים את שני הפסוקים
האחרונים של פרק ל"ג (1))

א. נבואה אחת לעומת משפטים רבים

פרשת משפטים כשמה כן היא, פרשה ובה הלכות רבות, והיא עמוסה פרטים ומקרים. בעיה קשה היא למצוא עניין מרכזי בפרשה מעין זו, או אף למצוא מכנה משותף לרוב ענייניה. כשמבקשים הפטרה מתאימה לפרשה כזאת הקושי כפול: קשה למצוא דברי נבואה מתאימים לפרשה שעיקרי דבריה בהלכות, ובמיוחד קשה לכוון נבואה המתאימה לעניינים שונים מתחומים שונים, כאלה המצויים בפרשתנו.

ב. הלכות עבדות או הלכות חירות

התבוננות בהפטרה שנקבעה מלמדת כי קובעי ההפטרה ביקשו להתמקד בהלכה הראשונה שבפרשה: דיני עבד עברי. אפשר לומר, מתוך שלא נמצא לנו עניין מרכזי בפרשה, נקבעה הפטרה המתאימה לנושא הראשון. אבל מסתבר יותר שעצם העובדה שהנושא הראשון בסידרת הנושאים שבפרשה הוא בענייני עבדים, מלמד כי הוא הנושא המרכזי ולו נאה לקבוע את ההפטרה. ובאה ההפטרה ומבליטה את עיקר העניין, שהרי בהפטרה אין מדברים על העבדות, אלא להיפך - על השחרור: שחרורם של העבדים ושחרורה של האומה מצרה זו ששמה עבדות. ומתוך ההפטרה נשוב ללמוד את הפסוקים בתורה, כדי לראות כי לא בדיני עבדים מדברת התורה - לא בקניית עבדים, ולא בהלכות עבדותם וחובתם של העבדים כלפי אדוניהם - אלא בדרכים בהם יוצאים העבד והאמה לחירות. הוי אומר: ב ת ח י ל ת ה הפ ר ש ה מ ד ב ר ת ב נ ו ש א ח י ר ו ת ה א ד מ מ י ש ר א ל.

ג. עול שמים לעומת עול בשר ודם

מסתבר שבפרשת משפטים מפרטת התורה את הכללים שבאו בעשרת הדיברות (2). לאיזה כלל יש לשייך את דיני שחרורי עבדים? במבט ראשון נראית מצוה זאת כשייכת לאותן דיברות שעניינן בין אדם לחבירו, שהרי מי שמשהה את העבד אצלו ואינו משחררו כדין התורה, יש בכך מן החמדה ומן הגניבה. אבל בשורשם של דברים עניין זה נוגע בנימה היותר אינטימית שבין אדם למקום. שאם עיקרה של מצות 'אנכי ה' היא האמונה בה' וקבלת אדנותו ועול מלכותו של הקב"ה בעולם על ידי האדם, הרי בהסכמתה להיות נתון לאדנותו של אדם אחר, או בהשתעבדות של יהודי בחברו יש מידה רבה של קריאת תגר כנגד אנכי ה' א-להיך. אי אפשר שיהיו לאדם שני ריבונים, אם הוא ממליך עליו ריבון זולת ה' הרי הוא ממעט חלילה ריבונות המקום עליו.

דבר זה מדבריהם של חכמים למדנו-

"רבן יוחנן בן זכאי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה אוזן מכל אברים שבגוף? אמר הקב"ה: אזן ששמעה קולי על הר סיני בשעה שאמרתי 'כי לי בני ישראל עבדים', ולא עבדים לעבדים - והלך זה וקנה אדון לעצמו - ירצע (3) (קידושין כב:).

ד. מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל

על פי זה יתפרשו גם דבריו של הנביא ירמיהו אודות הברית שכרת ה' עם ישראל.

"כה אמר ה'... אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוצאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר: מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים ושלחתו חפשי מעמך" (ל"ד, יג-יד).

היכן מצינו ברית מעין זו? מסתבר כי אין הכוונה שהברית נכרתה ביום יציאת מצרים ממש אלא בזמן יציאת מצרים, והדברים מכוונים לברית מתן תורה בסיני.

אולם מצינו שם במס' קידושין דרשה נוספת:

"ר"ש ב"ר היה דורש את המקרא הזה כמין חומר: מה נשתנה דלת ומזוזה מכל כלים שבבית? אמר הקב"ה: דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרת, 'כי לי בני ישראל עבדים', ולא עבדים לעבדים, והוצאתים מעבדות לחירות, והלך זה וקנה אדון לעצמו - ירצע בפניהם" (שם).

נמצא, כי כבר ביום יציאת מצרים כמין בת קול היתה מהדהדת באוזני בני ישראל, ומשמיעה להם: 'כי לי בני ישראל עבדים' (4).

באמת מצינו דעה מפורשת הטוענת שנצטוו ישראל על שחרור עבדים לקראת צאתם ממצרים:

"וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים... (שמות, ו', יג).

"על מה ציווים? - על פרשת שילוח עבדים" (ירושלמי ר"ה, פ"ג ה"ה). הציווי לבני ישראל הוא מעין הציווי לפרעה - מה פרעה מצווה לשלח את עבדיו, אף ישראל מצווים לשלח את עבדיהם, וקודמת מצוותם למצוותו; שאם הם מקבלים על עצמם לכבד זכות החירות של כל אחד בתוכם, זכאים הם לצאת לחירות בעצמם. וחלילה אם פוגמים הם בחירות בתוכם, עשויים הם לאבד את חירותם הלאומית:

"ואתיה כהא דא"ר הילא: לא נענשו ישראל אלא על דרשת שילוח עבדים, הדא הוא דכתיב: 'מקץ שבע שנים תשלחו' (ירמיהו, ל"ג) (שם).

ה. פרשת הברית

עניין נוסף המובלט בנבואה הוא עניין הברית. ברית נכרתה בירושלים לקראת דרוור לעבדים העבריים, אבל היא הופרה; ברית כרת ה' עם בני ישראל ביום שהוציאם ממצרים לשלח את עבדיהם העבריים לאחר שש שנות עבודה, וזו הברית אושררה מחדש בירושלים - והנה הופרה. שש פעמים מוזכרת ברית בנבואה הזאת. אבל אי אפשר לסיים בברית שהופרה, ולכן מוסיפים שני פסוקים המדברים אף הם בברית. וזו המוזכרת כברית שביעית עומדת לעולם:

"כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה ...
גם זרע יעקוב ודוד עבדי ...

כי אשיב את שבותם ורחמתים" (ל"ג, כה-כו).

אפשר שאף זו סיבה לקביעת הנבואה הזאת כהפטרת משפטים, שכן פרשתנו היא גם פרשת הברית; בה קרא משה את 'ספר הברית', ובה זרק על העם את 'דם הברית'. הברית המוזכרת היא ברית סיני, והיא אולי גם הברית עליה מדבר הנביא, ברית שנכרתה עם היציאה ממצרים.

ו. רק כממלכת כהנים יכולה הממלכה להישרד

הברית הזאת מלמדת כי שחרור לאומי כרוך בחירות פנימית. כשהם נגאלים מצוויים הם שלא לשעבד את אחיהם, שהרי יצאו מעבדות של בשר ודם לא כדי להיות משעבדים לבשר ודם. נבואת ירמיהו סוגרת את המעגל בהשמיעה כי עם שובם לשעבד איש את אחיו, תשוב האומה להיות משועבדת לאומה אחרת.

זאת ועוד, מסתבר שספר הברית מדבר גם על ייעודו של העם להיות 'ממלכת כהנים וגוי קדוש', וההפטרה מלמדת שאי אפשר להם להיות ממלכה ככל הממלכות, שאם אין הם

כהנים ואין הם קדושים, ואם מפירים הם ברית שכרתו ומשעבדים איש מקרב אחיהם, שוב לא יכול להיות להם קיום כממלכה.

אבל בעיקר מלמדת ההפטרה כי המפתח לכל הקורות אותם מצוי בידיהם. וגם בשעה שנראה כי אין תקווה נוכח האויב הצר, הרי תיקון פנימי של שחרור עבדים היה בכוחו להציל.

הערות:

(1) מצינו במנהגי הקריאה בהפטרות דילוגים לפנים, אך דילוג לאחור זו תופעה נדירה. וראה על כך בכסף משנה פי"ב הי"ג מהלכות תפילה, וראה גם מה שהשיג עליו ופירש המג"א סימן קמ"ד סק"ד. המסקנה העולה מדבריהם: בנביא אחד בפרשה אחת ניתן לדלג אף למפרע.

(2) ראה ברמב"ן בתחילת הפרשה "...כי כאשר היה בעשרת הדברות הדיבור הראשון בידעת ה' והשני באיסור עבודה זרה, חזר וציוה את משה 'כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם... אתם ראיתם' - כנגד דיבור 'אנכי, וילא תעשון אתי' - כנגד 'לא יהיה לך', להשלים עניין עבודת כוכבים ומזלות. 'אלה המשפטים' - כנגד 'לא תחמוד', כי אם לא ידע האדם משפט הבית או השדה ושאר הממון, יחשוב שהוא שלו ויחמדהו ויקחהו לעצמו... וכן יפרש באלה המשפטים המשפט בע"א ובכבוד האב והרציחה והניאוף הנזכרים בעשרת הדיברות".

(3) ובתוספתא ב"ק (פ"ז, ה-ו): "...לפי ששמעה מהר סיני כי לי בני ישראל עבדים, ופרק ממנו עול שמים והמליך עליו עול בשר ודם, לפיכך אמר הכתוב תבוא און ותרצע, שלא שמרה מה ששמעה. דבר אחר: הוא לא רצה להשתעבד לקונו יבוא וישתעבד לבניו" (כנראה שתחילה מדברים על המוכר עצמו מרצונו ואח"כ על הנמכר בגנתו).

(4) ובני ישראל עונים בהלל. כך מצינו בירושלמי פסחים (פ"ה ה"ה): "ניתן כח בקולו של פרעה והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום ומה היה אומר? לשעבר הייתם עבדי פרעה מיכן ואילך אתם עבדי ה'. באותה שעה היו אומרים הללו הללו עבדי ה'..."

כדי להרשם יש לשלוח בקשה לכתובת

MAJORDOMO@ETZION.ORG.IL

עם התוכן:

. GET YHE-TEST H-SUBSCRIBE

קיימת גם מערכת שיעורים באנגלית. כדי לקבל רשימת השיעורים, יש לשלוח בקשה לכתובת:

LISTPROC@JER1.CO.IL

עם התוכן:

. INFO YHE-ABOUT

בשאלות אפשר לפנות למשרד הישיבה 02-9931-456 ולבקש את משרד האינטרנט, או לכתוב לכתובת YHE@JER1.CO.IL

כל הזכויות שמורות 1997 ישיבת הר עציון